

ADVERBIAALLAUSETE FUNKTSIOONIPÕHINE LIIGITUS EESTI KEELE TINGIMUS- JA PÕHJUSLAUSE NÄITEL*

HELEN PLADO

Annotatsioon. Artikkel tutvustab adverbiaallause te liigitust selle järgi, mis ülesannet need pealause suhtes täidavad – kas nad täpsustavad pealause sisu (sisutasandi adverbiaallause), põhjendavad, mille alusel on tehtud pealause esitatud järeldus (episteemilise tasandi adverbiaallause), või muudavad pealausega öeldu suhtlussituatsioonis relevantseks (konversatsioonitasandi adverbiaallause). Keskendutakse eesti keele tingimus- ja põhjuslause liigitusele ning vaadatakse, kas eesti keel osutab ka vormivahendite abil, mis tasandi adverbiaallausega on tegemist. Uurimus näitab, et eesti keeles on nelja tüüpi tingimuslauseid (sisulised, episteemilised, konversatsioonilised laused ja tingimuslausekujulised kinnisühendid) ning kaht tüüpi põhjuslauseid (põhjuslikud, mille alla kuuluvad sisulised ja seletavad, ning põhjendavad, mille alla kuuluvad episteemilised ja konversatsioonilised). Eesti keele tingimuslause puhul ei kajastu funktsioonierinevus kõrvallausest markeerivate vahendite valikus, põhjuslause puhul aga mõnevõrra küll. Oluliseks episteemilise kõrvallause tunnuseks on tõenäosusmarkerid (nt modaalverbid ja -adverbid, kaudne ja tingiv kõneviis).

Võtmesõnad: eesti keel, süntaks, adverbiaallause, tingimuslause, põhjuslause

Sissejuhatuseks

Eesti keele adverbiaallauseid liigitatakse tavaliselt nende tähenduse järgi aja-, koha-, põhjus-, tingimus- jm adverbiaallauseteks, st liigituse aluseks on see, millist pealause sündmuse toimumise aspekti kõrvallause konkretiseerib (Rannut 1981, EKG II, EKK). Tingimuslause (1) väljendab pealausega edasi antud sündmuse toimumise tingimust ning põhjuslause (2) pealausega tähistatud sündmuse põhjust.

---

* Artikli kirjutamist on toetanud ETFi grantid nr 7006 ja 6510.

- (1) Argielust teame, et kui tahame uut luua, tuleb alati midagi olemasolevat lammutada. (ILU1990\ilu0501)
- (2) Jälle kestis vaikus, sest poiss ei osanud enam midagi küsida. (ILU1990/ilu0032)

Nii prototüüpse tingimus- kui ka põhjuslause puhul valitseb kõrval- ja pealause vahel põhjuse-tagajärje suhe. Peamine erinevus nende kahe adverbiaallause vahel on aga see, et põhjuslause korral kehtib pea- ja kõrvallausega väljendatu, tingimuslause puhul aga ei tea ei kõneleja ega ka kuulaja, kas lausega edasiantu tõeks saab; on vaid teada, et kui toimub pealausega väljendatu, siis toimub ka kõrvallausega väljendatu.

Kuid mida teha adverbiaallausega, mis on küll vormiliselt tingimus- või põhjuslause, kuid sisuliselt ei konkretiseeri pealausega tähistatud sündmuse toimumise tingimust ega põhjust (3)? Näites (3) esitatud lause puhul ei ole ju see, kus soolatomsik on, kuidagi tingitud toidu magedusest ega põhjustatud sellest, et pererahvas ise on harjunud magedat toitu sööma.

- (3) kui on mage soolatomsik on seal, sest meie sööme magedat (SK)

Just selliste lausete tõttu on adverbiaallauseid lisaks tähenduse põhjal rühmitamisele liigitatud ka vastavalt sellele, millist ülesannet need pealause suhtes täidavad.

Artikli esimeses osas tutvustan enim levinud adverbiaallausete funktsioonipõhist liigitust (sisulisteks, episteemilisteks ja kõneaktikõrval-lauseteks) ning teises osas vaatan, kuidas nimetatud liigitusse sobituvad eesti keele tingimus- ja põhjuslused. Et kõneaktiadverbiaallausetega on tihedalt seotud metakeelelised adverbiaallused, toon nende katusmõisteks konversatsioonilised adverbiaallused.

Artiklis analüüsitav keelematerjal on võetud TÜ eesti kirjakeele korpusest, TÜ suulise kõne korpusest (SK) ja kasutatud on ka autori enda väiksemahulist korpust (AK). Tingimuslausete puhul on kasutatud 1980. aastate ilukirjanduskorpust (ILU1980), 1990. aastate ilukirjandus- (ILU1990) ja ajakirjanduskorpust (AJA1990) ning suulise kõne korpust; põhjuslausete puhul 1890. ja 1990. aastate ilukirjanduskorpust (vastavalt ILU1890 ning ILU1990), samuti autori korpust. Eestikeelsed näited, mis on jäänud tähistamata, on autor ise välja mõelnud.

1. Adverbiaallausete funktsioonipõhine liigitamine

Adverbiaallausete funktsioonipõhise liigituse vajalikkus tuleb selgesti esile tingimuslausete puhul. Keeleteadlaste hulgas on tekitanud erimeelsusi tingimuslausete seos põhjuslikkusega. Üldiselt ollakse siiski nõus sellega, et vähemalt suurema osa tingimuslausete puhul esineb pea- ja tingimuslause vahel põhjuslik seos. Bernard Comrie (1986: 80) arvates on põhjuslikkus üks osa tingimuslausete tähendusest. Tavaliselt väljendab tingimuslause põhjust ja pealause tagajärge, kuid Comrie (1986: 81), nagu hiljem Esa Itkonengi (2001: 334), esitab selliseid konstruktsioone, mille puhul on põhjuse-tagajärje suhe vastupidine, st pealause väljendab põhjust ja tingimuslause tagajärge. Kui aga Itkonen (2001: 334) piirdub lausetega, kus tingimuslausega väljendatud sündmusest on võimalik järeldada pealausega väljendatud (4), siis Comrie (1986: 80) näitab, et selliseid konstruktsioone on võimalik pruukida ka juhul, kus ühe osalause sündmust teise osalausega väljendatust järeldada ei saa (5). See tähendab, et leidub tingimuslauseid, millel on küll tingimuslause vorm, kuid puuduvad muud tunnused.

- (4) Jos kadut ovat aamulla määrät, niin yöllä on satanut.
'Kui tänavad on hommikul määrjad, siis on öösel sadanud'
- (5) If it will amuse you, I'll tell you a joke.
'Kui see sind lõbustab, siis räägin sulle anekdoodi'

Lisaks tingimuslausetele toob Comrie (1986: 81) välja ka sellised kausaallused, kus kõrvallause ei väljenda otseselt põhjust, vaid kõneleja motivatsiooni millegi väitmiseks (6).

- (6) John is a thief, because I saw him stealing.
'John on varas, sest ma nägin teda varastamas'

Lahenduseks küsimusele, kas tingimus-, aga ka isegi põhjuslause ja pealause vahel on tegemist põhjuse-tagajärje suhtega, on adverbiaallausete ülesandest lähtuv liigitus, mille ühel tasandil esineb kõrval- ja pealause vahel põhjuse-tagajärje seos, teis(t)el aga mingit teist laadi seos.

Suhtlussituatsiooni funktsioonist lähtuvalt on kõige rohkem levinud adverbiaallausete kolmikjaotus, kuid esineb ka kaksik- ning nelikjaotust. Järgnevalt tutvustan põhiliselt Eve Sweetseri (1990) kolmikjaotust, kuid kasutan seejuures peamiselt eesti keele näiteid. Sweetser jagab tingimus- ja põhjuslused (nagu mõned muudki keelenähtused) sisu-, episteemilise ja kõneaktitasandi adverbiaallauseiks.

1.1. Sisutasandi adverbiallaused

Siia rühma kuuluvad tähenduse poolest prototüüpsed adverbiallaused, st põhjuslausetest need, mis väljendavad pealause sündmuse/olukorra põhjust (7), ning tingimuslausetest need, mis väljendavad pealausega edasi antud sündmuse tingimust (8).

- (7) „Aitäh kutsumast, järsku tulengi,“ vastab naine ja asutab minekut, sest buss sõidab ette. (ILU1990/ilu0504)
- (8) Kui 18 kohe tuleb, jõuab õigeks ajaks kohale küll. (ILU1990/ilu0025)

Näites (7) on naise minekule asutamise põhjus selles, et buss sõidab ette, ning näites (8) on tingimuslauses kirjeldatu realiseerumine otseseks eeltingimuseks sellele, et realiseeruks ka pealauses väljendatu, st õigeks ajaks jõuab kohale tingimusel, et 18. buss tuleb kohe.

On tunnuseid, mis on omased vaid sisulistele adverbiallausetele. Bernd Kortmann (1997: 29), kes lähtub küll kaksik-, mitte kolmikjaotusest, toob inglise keele põhjal sisuliste adverbiallausetate omadusena välja näiteks selle, et vaid need võivad esineda lohktarindina, samuti kuuluvad vaid seda tüüpi adverbiallaused pealause operaatorite (nt interrogatiivsus ja eituse markerite) mõjualasse ning vaid nende kohta saab esitada eriküsimusi.

1.2. Episteemilise tasandi adverbiallaused

Episteemilise tasandi põhjus- ja tingimuslausete puhul ei ole pea- ja kõrvallause vahel enam põhjuse-tagajärje suhet, vaid selle asemele on tõusnud järeldussuhe. Sisutasandi adverbiallausetega võrreldes mängivad siin olulisemat rolli ka kõneleja ja kuulaja teadmised (Sweetser 1990: 77). Näites (9) toodud põhjuslauset tuleb mõista nii, et kõneleja teadmised maailmast ja loodusnähtustest võimaldavad järeldada külma ilma sellest, et kaste oli maha langenud. Põhjuslause väljendab siin tagajärge ning pealause põhjust.

- (9) Aga ta ei jõudnud kaugemale kui pujusid täis kraavi serva, istus sinna jalgu puhkama. Kui ta siis ükskord üles ärkas, vaatas talle näkku lopergusevõitu täiskuu, selle sidrunkollane pale. Oli külm, sest kaste oli maha langenud. (ILU1990/ilu0669)

Sweetser (1990: 77) toonitab, et mitte vorm ei määra seda, kas tegu on sisu- või episteemilise tasandi adverbiaallausega, vaid kontekst. Lauset on võimalik tõlgendada nii ühe kui ka teisena, kui sellele tõlgendusele leida vaid sobiv kontekst. Eriti kehtib see Sweetseri sõnul just nende põhjuslausete kohta, kus esineb sidesõna *because*. Näites (10) esinevat põhjuslauset mõistetakse tüüpiliselt sisutasandi ja näites (11) esinevat episteemilise tasandi põhjuslausena. Kui aga esimese näite puhul järeldata Johni tagasitulek teadmisesest, et John armastab teda, ning teist näidet tõlgendada nii, et Johni tagasitulek põhjustas mingil moel ka tema armastuse, siis on just esimene neist lausetest episteemilise ning teine sisutasandi põhjuslause.

(10) John came back because he loved her.

'John tuli tagasi, sest ta armastas teda'

(11) John loved her, because he came back.

'John_[1] armastas teda_[2], sest ta_[1] tuli tagasi'

Ka episteemilise tasandi tingimuslause puhul valitseb tingimus- ja pealause vahel järeldusseos (Dancygier 1993: 359). Kui teame, et tingimuslausega väljendatu on tõene, siis võime sellest ühtlasi järeldata ka pealausega edasiantu tõesuse (Sweetser 1990: 116). Näiteks kui lause (12) tingimuslause on tõene ning Carola arvab, et kõnealuses paigas on halb, siis võime sellest oma teadmiste põhjal teha ka järelduse, et ta ei tea suurtootmisest midagi.

(12) Kui Carola arvab, et siin on halb, siis ei tea ta suurtootmisest midagi!

(ILU1990\ilu0017)

Episteemilist tingimuslauset võib parafraseerida sisulise tingimuslausega järgmiselt: „Kui ma tean [tingimuslause], siis ma järeldan [pealause]”, vrd näiteid (13) ja (13’).

(13) Kui Mart hilines lausa kaks tundi, siis pidi ta teelt eksima.

(13’) Kui ma tean, et Mart hilines lausa kaks tundi, siis ma järeldan sellest oma teadmiste põhjal, et ta pidi teelt eksima.

Kui sisutasandi tingimuslause on enamasti ennustav ning loob teatud kujuteldava maailma, siis episteemilise tasandi tingimuslause seda üldiselt ei tee (Dancygier, Sweetser 2006: 117, 121–124). Näitelause (14) on sisutasandi tingimuslause, mis väljendab eeltingimust selleks, et mees naise väitekirja ümber kirjutaks. Samas aga ei tea kõneleja/kuulaja, kas lausega väljendatud sündmus ka tegelikult aset leiab. Lause (15) puhul

aga võib kõneleja/kuulaja infost, et mees naise väitekirja ümber kirjutas, oma teadmiste põhjal järeldada mehe armastust naise vastu. Seda lauset võidakse näiteks kasutada olukorras, kus vestluspartner on öelnud: „He typed her thesis” ’Ta kirjutas tema väitekirja ümber’. Sel juhul ei sisalda tingimuslause hüpoteetilisust. Tihtipeale ongi episteemilise tingimuslause ülesandeks tutvustada vestluspartnerile tausta.

(14) If he loves her, he'll type her thesis.

'Kui ta teda armastab, siis ta kirjutab tema väitekirja ümber'

(15) If he typed her thesis, he loves her.

'Kui ta kirjutas tema väitekirja ümber, siis ta armastab teda'

Enamasti ei kasutata episteemilistes tingimuslausetes hüpoteetilisusele viitavaid vorme. Kui asetada episteemilisse tingimuslausesse hüpoteetilisused vormid, siis muutub lause tõenäoliselt vastuvõetamatuks või vähemalt kaotaks see oma episteemilise tõlgenduse (Dancygier 2006: 87–88). Kui asendame lauses (16) indikatiivi konditsionaaliga, saame lause (16'), mis ei ole enam episteemilise, vaid sisutasandi tingimuslause.

(16) Kui ta astus ülikooli 1995. aastal, pidi ta sooritama sisseastumiseksamid.

(16')Kui ta oleks 1995. aastal ülikooli astunud, oleks ta pidanud sooritama sisseastumiseksamid.

Tõenäoliselt on see seotud episteemilisuses sisalduva hüpoteetilisusega. Kui midagi järeldatakse, jääb ju ikkagi õrn kahtlus, kas järeldus ka paika peab.

Võib siiski esineda ka selliseid episteemilise tasandi tingimuslauseid, mille puhul luuakse kujuteldav maailm (Dancygier, Sweetser 2006: 55).

1.3. Kõneaktiadverbiaallused

Kõneaktiadverbiaallused erinevad sisulistest adverbiaallausetest nii selgelt, et need tuuakse peaaegu alati eraldi tüübina esile. Kõneaktiadverbiaallused ei ole seotud mitte pealause ega eelneva tekstiga, vaid kõneaktiga, mida pealause sooritab (Longacre, Thompson 1985: 203). Pöördume tagasi näite (3) juurde, kus on nii kõneaktitingimus- kui ka kõneaktipõhjuslause.

(3) kui on mage sooltopsik on seal, sest meie sööme magedat (SK)

Kui neid kõrvallauseid mõista sisutasandi adverbiallausetena, tunduksid need tõenäoliselt täiesti vastuvõetamatud (põhjuslause puhul on siiski võimalik leida ka sisutasandi tõlgenduseks sobiv kontekst: 'soolatsipik on sinna kaugele pandud, sest meie sööme magedat'), kõneaktiadverbiallausetena on need aga seaduspärased. Põhjuslause esitab põhjuse, miks pealausega teatud kõneakt sooritatakse. Seega põhjendatakse näites (3) põhjuslausega, miks soola pakutakse: 'ma pakun sulle soola (väitega, et soolatsipik on seal), sest meie sööme magedat'. Samamoodi esitab kõneaktitingimuslause tingimuse, mille täitumine tagab pealauses esitatud kõneakti (palve, küsimuse, väite, ettepaneku) täitumise (Dancygier 1990: 362). Kõneaktitingimuslause ei esita niisiis mitte pealauses väljendatu toimumiseks vajalikke tingimusi, vaid muudab pealausega esitatu suhtlussituatsioonis relevantseks. Näiteks lause (3) puhul on väga raske ette kujutada konteksti, et tingimuslause saaks mõista sisutasandi tingimuslause: ei ole ju pealauses esitatu toimumine mingilgi määral tingitud kõrvallauses esitatu toimumisest, soolatsipik on oma kohal hoolimata sellest, kas toit on vastuvõtjale mage või mitte. Küll aga muudetakse kõrvallausega relevantseks rääkimine sellest, kus soolatsipik on.

Kõneaktiadverbiallauset on võimalik parafraseerida sisutasandi adverbiallausega (3').

- (3') Kui on mage, siis sa tahad soola, ja seetõttu ma teatan sulle, et soolatsipik on seal. Teatan sulle seda sellepärast, et meie oleme harjunud sööma magedat.

On arutletud ka selle üle, kas kõneaktitingimuslausest on kadunud igasugune tingimuslikkus (vt nt Sweetser 1990: 118–119), sest kõneakt sooritatakse ju hoolimata sellest, kas tingimuslausega esitatud tingimused on täidetud või mitte. Näites (17) esitatakse küsimus igal juhul, ükskõik, kas see on lubatud või mitte, ning näites (18) esitatakse ka palve külalisraamatusse kirjutada igal juhul. Tingimuslause lisab sellistel juhtudel vaid viisakust. Sweetser (1990: 118–119) väidab aga, et siiski jätavad sel moel esitatud palved ja küsimused vestluspartnerile veidi enam ruumi ning tal on võimalik viisakamalt vastamast keelduda (nt näite (19) puhul võib partner üsna hõlpsasti vastata: „Ma parem ei vestleks sellel teemal” vms).

- (17) Kui ma küsida tohin, siis kus sa eile öösel olid?

- (17') Kui ma küsida tohin, siis ma küsin: „Kus sa eile öösel olid?”

- (18) If I haven't already asked you to do so, please sign the guest book before you go. (Sweetser 1990: 118)
'Kui ma ei ole seda teilt veel palunud, siis palun kirjutage külalisraamatusse, enne kui te lahkute'
- (19) Kui ma küsida tohin, siis mida teie meie uuest presidendist arvate?

On ka selliseid kõneaktitingimuslauseid, mille kõneaktisus ei ole nii selge (Sweetser 1990: 119–120). Näites (20) ei ole küll eksplitsiitselt väljendatud seda, mis kõneaktiga on tegemist, kuid sellest hoolimata on tegu kõneaktitingimuslausega, mida võib parafraseerida nii, nagu on näidatud (20').

- (20) Ega ta ei tulnud siia oma elulugu jutustama: „Kui söökla on müügil, siis palju tahate ja asi klatt?” ütles Tuhlam kindlalt. (ILU1990\ilu0057)
(20')Kui söökla on müügil, siis öelge, kui palju te selle eest tahate.

Ka selle näite puhul on pealause relevantne ainult juhul, kui kõrvallausega tingimus on täidetud, st ainult siis, kui söökla müügis on.

Mõnikord (nt Dancygier, Sweetser 2000, Dancygier, Sweetser 2006, Dancygier 2006) on eraldi adverbiallauseste põhitüübina esitatud ka metakeelelised adverbiallauseid, mille abil kõneleja kommenteerib oma sõnakasutust pealauses, vt näited (39)–(41) ja (70)–(72); teinekord (nt Sweetser 1990) on need aga esitatud kõneaktiadverbiallauseste hulgas.

1.4. Kas keeled eristavad eri tasandite adverbiallauseid ka eksplitsiitselt?

On keeli, mis eristavad sõnavara abil üsna selgelt, mis tasandi adverbiallausega on tegu. Põhiliselt eristatakse siiski konjunktsioone, mis kuuluvad sisutasandi adverbiallauseste juurde, konjunktsioonidest, mis markeerivad episteemilise tasandi adverbiallauseid ja kõneaktiadverbiallauseid. Näiteks inglise keeles võib *because* väljendada kõigi kolme tasandi kausaalauseid, kuid konjunktsioonil *since* on tugev kalduvus markeerida episteemilisi või kõneaktikausaallauseid. Kuid prantsuse keeles on see eristus veelgi selgem: sidendiga *parce que* väljendatakse sisutasandi kausaalauseid ning konjunktsiooni *puisque* tuleks kasutada episteemiliste ning kõneaktipõhjuslauseste korral (Sweetser 1990: 82).

Sama tendentsi kinnitab ka Ilona Herlin (1997), kes on uurinud soome keele konjunktsiooni *koska* tähendust ja arenemist kausaalseks sidesõnaks.

Herlin jagab *koska* kasutuse põhjuslikuks ja põhjendavaks, millest viimase alltüüpideks loeb ta nii episteemilise kui ka kõneaktitasandi kasutuse. Herlini käsitluses hõlmab põhjendava *koska* ala lisaks episteemilisele ja kõneaktikasutusele ka laiemalt kas pealauses öeldu või sellega edasi antava tegevuse põhjenduse.¹ Kuigi Herlini ja Sweetseri uurimistulemused ei ole küll seetõttu päris võrreldavad, näitab Herlin siiski ilmekalt, et sidesõna *koska* kasutatakse kõnekeeles ainult põhjendavas tähenduses, kuid kirja- ja ühiskeeles ka põhjuslikuna.

2. Eesti keele põhjus- ja tingimuslausete funktsioonipõhine liigitus

Kirjutise teises osas uurin, kas eeltoodud kolmikjaotus kehtib ka eesti keele tingimus- ja põhjuslausete puhul ning kas mõni eesti keele põhjuslauset markeerivast sidesõnast kaldub esinema teatud funktsiooniga kõrvallauses.

2.1. Tingimuslausete funktsioonipõhine liigitus

Eesti keele sisutasandi tingimuslaused. Eesti keeles võib tingimuslauseid vormistada kahel moel: 1) sidesõna *kui* abil (21) ning 2) verbialgulisusega (22) (vt nt EKG II: 308), kusjuures *kui*-lauseid esineb tunduvalt sagedamini kui verbialgulisi.

(21) Eile rääkis ta mulle, et hoiab alles mehe kallima saadetud kirju, et kui lahutuseks läheb, jääb mees süüdi. (ILU1990\ilu0218)

(22) Lähed vasakule, saad surematuks. (ILU1980\stkt0025)

Eesti keeles ei ole üksühest vastavust tingimuslause öeldisverbi vormi ja tingimuslause modaalse sisu vahel. Indikatiivse ja *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslausete puhul on varieeruvus üsna suur. Kuigi need annavad enamasti edasi madalat hüpoteetilise astet² (23), võidakse

¹ Herlin lähtub Ivan Lowe'i (1987) käsitlusest. Lowe eristab põhjuslike suhete hulgas põhjust ning põhjendust. Põhjuse korral esineb kõrval- ja pealause sündmuse vahel otsene põhjuse-tagajärje ahel, põhjenduse korral ei ole seos nii otsene. Põhjenduse jagab Lowe kõneaktide, tegevuse ning seisukohavõtude põhjenduseks.

² Toetun siin Comrie artiklile „Conditionals: a typology” (1986: 88–93), kus ta väidab, et hüpoteetilisus on kontiinum, mille sees ei saa eristada selgepiirilisi rühmi, vaid keeled eristavad selle kontiinumi sees hüpoteetilise astmeid. Saab rääkida suuremast ja väiksemast hüpoteetilisusest, mis tähendavad vastavalt väiksemat ning suuremat tõenäosust.

nende abil siiski väljendada ka kõrgemat hüpoteetilisuse astet (24), st lausega väljendatava teostumist peetakse kaheldavaks. Tingivas kõneviisis öeldisverbiga tingimuslauseid on modaalsuselt ühtlasemad. Need annavad edasi kujutletavaid tingimusi (neid, mis kõnehetkel ei eksisteeri). Tingimuslauseid, mille öeldisverb on konditsionaali olevikus, võivad väljendada nii tingimusi, mille toimumine tulevikus jäetakse lahtiseks (25), kui ka tingimusi, mille puhul teame, et väga suure tõenäosusega need ei täitu või ei saagi täituda ka tulevikus (26). Modaalsuselt on kõige ühtlasem ja selgem see rühm tingimuslauseid, kus öeldisverb on tingiva kõneviisi minevikus. Need väljendavad alati tingimusi, mis ei täitunud (on kontrafaktiivsed) (27) (vt täpsemalt Koks 2006).

- (23) Kui nüüd toda vägitegu seostada teatripõldu hariva Jüriga, tekib küsimusi. (AJA1990\kl0234)
- (24) „Ma mitte ainult ei kahtle selles,“ teatas teine tüür veendunult, iroonia hääles, mis Güntherit ärritas, „vaid isegi annan teile kasti konjakit, kui te midagi saavutate.“ (ILU1990\ilu0051)
- (25) Küllap ka president kaasa tuleks, eriti kui etendus pakuks poliitilist huvi. (ILU1990\ilu0075)
- (26) Kui iga inimene piibli pähe õpiks, siis jõuaks jumalariik maa peale. (ILU1990\ilu0180)
- (27) See oli meie meelest hiiglama tore, me oleksime päevas kas või kümme korda siit üle traavinud, kui ainult ema oleks lasknud. (ILU1990\ilu0601)

Eesti keele episteemilised tingimuslauseid. Episteemilise tingimuslause ja pealause vahel on järelussuhe, st varasemate teadmiste põhjal võib tingimuslausega esitatust järeldada pealausega esitatu. Kõrge hüpoteetilisusega episteemilisi tingimuslauseid käsitletud materjali hulgas ei leidunud. Näitelause (28) puhul teab kõneleja, et kuulajale on määratud toimkond, ning oma teadmiste põhjal on tal võimalik sellest järeldada, et kuulaja oli toimkonda määramise ka ära teeninud.

- (28) Kui sulle toimkonna määras, olid selle ära teeninud. (ILU1990\ilu0006)

Järeldada võidakse nii minevikulisest (29, 30) kui ka olevikulisest (31) olukorrast.

- (29) Kui temast kõik asjad välja tulid, pidi ta väga suur olema. (ILU1990\ilu0014)
- (30) Kui ma seda suutsin, siis suudan kõike! (ILU1990\ilu0251)
- (31) Aken peab lahti olema, kui nii vali müra kuulda on. (ILU1990\ilu0287)

Et rõhutada järelduslikkust ja tõenäosust, kasutatakse sageli pealauses tõenäosusmärkeid, milleks on modaalverbid (32), modaaladverbid (33) ja tingiv kõneviis (34).

- (32) Kanged mehed pidid need Aruka mehed olema, kui nad veel lautsilt või isegi kirstust oma sihte seirata püüdsid. (ILU1990\ilu0197)
- (33) Tabasin end ebaviisakalt mõttelt, et kui nad ise seda süües ellu jäävad, küllap jään minagi. (ILU1990\ilu0650)
- (34) R: tea kas su vanaema juba sai sünnipäevakaardi kätte.
M: millal sa posti panid.
R: laupäeva hommikul siis kui sides käisin.
M: kui laupäeva omikul posti pani siis ta peaks täna kätte saand olema. (SK)

Eesti keele konversatsioonilised tingimuslauseid. Konversatsiooniliste tingimuslauseite hulka kuuluvad kõneakti- ja metakeelelised tingimuslauseid. Et kõneaktitingimuslauseitel ja metakeelelistel tingimuslauseitel on nii ühisjooni kui ka erinevusi, pean neid konversatsiooniliste tingimuslauseite samaväärseteks alltüüpideks, kuigi metakeelelisi tingimuslauseid on peetud ka tingimuslauseite neljandaks tüübiks (vt nt Dancygier, Sweetser 2000, Dancygier, Sweetser 2006, Dancygier 2006). Metakeelelisi tingimuslauseid on sarnaselt käsitlenud varem Dancygier (1990). Nii metakeelelised kui ka kõneaktitingimuslauseid kommenteerivad pealausega esitatut, väljendades selle sobivust, mitte aga kõrval- ja pealause vahelist tingimuslikku sõltuvussuhet (Dancygier 2006: 105).

Eesti keeles on selgeid kõneaktitingimuslauseid (35, 36), kuid on ka selliseid, millel on küll kõik muud kõneaktitingimuslauseite tunnused, kuid ei ole selget kõneakti, mida pealausega sooritatakse (37).

- (35) Olin kroonikka jõudes pikk Märjamaa poiss, eesnimeks Siimon, talukoha järgi Peeter – nõnda must Siimon Peetrus saigi, kui see sind huvitab. (ILU1990\ilu0600)
- (35') Kui see sind huvitab, siis ma ütlen sulle, et nõnda must Siimon Peetrus saigi.

(36) See on alatu, kui teada tahad! (ILU1990\ilu0032)

(37) M: et et lööks selle tule natuke suuremaks jah. (0.5)

A: tont seda tiab. sest tegelikult jumala hallide süte peal küpseb väga hästi ära.

M: no tegelt seda kuumust on sin küll ku vaata ku käsi kohale panna. (SK)

Näidete (35–37) puhul ei tulene tingimuslauses esitatud tingimuste täitmisest otseselt pealausega edasiantu täitumine: ei sõltu ju Siimon Peetuse nime saamise lugu sugugi sellest, kas see kuulajat huvitab; millegi alatu olemine sellest, kas kuulaja teada tahab; kuumus käe süte kohale panemisest. Tingimuslauset kasutatakse toodud näidetes selleks, et muuta pealausega väljendatu suhtlussituatsioonis relevantseks.

Eesti keeles on kõneaktitingimuslause öeldisverb sageli (korpusnäidetest 48%-l) *da*-infinitiivi vormis, ajakirjanduskeeles veidi rohkem kui ilukirjanduskeeles (38).

(38) Kui rääkida kunsti energiast, jõust ja emotsionaalsest kogemusest, siis võib sellele kasulik olla just vastaspooluste kasutamine. (AJA1990\si0280)

Metakeeleliste tingimuslausete abil kommenteerib kõneleja oma sõnakasutust ning seega pole ka siin tingimus- ja pealause vaheline seos otsene. Näitelause (39) ei ole kartmine tingitud mitte ilusate sõnade kasutamisest, vaid kõneleja selgitab tingimuslause abil oma sõnavalikut. Samasugune on sõnavaliku selgitus lauses (40).

(39) Minul seda muret ei olnud ja seepärast võingi teile öelda, et olin elus ainult üks kord nii suurt pelgu adunud, kui ilusaid sõnu kasutada, esimesest juhtumist pole mul võimalik isegi jutustada, sest ma ei mäleta seda, seda ei mäleta keegi... (ILU1990\ilu0584)

(40) Ta on teravam, tänapäevasem, moodsam – kui niisugune sõna on siin omal kohal. (ILU1990\ilu0612)

(40') Kui niisugune sõna on siin omal kohal, siis ma ütlen, et ta on teravam, tänapäevasem, moodsam.

(41) Ma olen lugejale võlgu autobiograafia ja autokarakteristika (kui sellist sõna on). (ILU1990\ilu0660)

Kui kõneaktitingimuslauseid kasutatakse nii ilu- kui ka ajakirjanduskeeles, siis metakeelelised tingimuslauseid on mõistetavalt põhiliselt ilukirjanduskeele nähtus, sest just ilukirjanduskeeles püütakse dialoogides,

sisemonoloogides ja teadvuse voolus imiteerida suulist keelt (Hennoste 2000: 1144–1145) ning see on tugevama emotsionaalsusega.

Tingimuslausekujulised kinnisühendid. Nendeks on kinnistunud konstruktsioonid, mille hulka kuuluvad tingimuslausekujulised vormelid ja kinnitavad-toonitavad tingimuslauseid.

Tingimuslausekujulistel vormelitel on teatav ühisosa metakeeleliste tingimuslauseetega. Dancygier (1990) käsitlebki neid ühe metakeeleliste tingimuslauseete tüübina.

Vormelid erinevad sisulistest tingimuslauseetest selle poolest, et kui viimased määravad tingimused, mille täitmise korral kehtib ka pealausega väljendatu, ning kuuluvad seega kogu pealause juurde, siis tingimuslausekujuline vormel kuulub vaid osalause teatud osa juurde ning seab sellega väljendatu kahtluse alla.

Eesti keeles esineb kolme liiki tingimuslausekujulisi vormeleid: sidesõnale *kui* markerite *üldse* (42) ja *mitte* (43) lisamisel moodustatud vormelid ning ilma lisamarkerita vormelid (44).

(42) Kui üldse toimus, siis viletsasti. (ILU1990\ilu0033)

(43) Lugesed neis linnades valituks osutunute nimesid, peaks ka kõige juhmimale plokkpeale selge olema, et tegemist on kui mitte just katastroofi, siis igal juhul millegi äärmiselt jälgiga. (AJA1990\stak0237)

(44) Eks siis tuleme tagasi. Kui tuleme. (ILU1990\ilu0075)

Ilukirjandus- ja ajakirjanduskeeles kasutatakse küll samu vormeleid, kuid ilukirjanduskeeles esineb neid palju sagedamini kui ajakirjanduskeeles – TÜ 1990. aastate ilukirjanduskorpuses oli vormeleid kasutatud 2,4 korda enam kui sama aastakümne ajakirjanduskorpuses.

Kinnitavate-toonitavate tingimuslause puhul korraldatakse nii pea- kui ka tingimuslause mingit eelnevast tekstist olulisena esile tõusnud infot; kordamisega rõhutatakse seda infot, näidatakse, et info on vastu võetud ja/või sellega on lepitud (45–47). On juhtumeid, kus sellist konstruktsiooni enam ei tajutagi tingimus- ja pealausest koosnevana ning kus seetõttu ei ole vahemärgistust, nt (46).

(45) „Me leppisime üheksa tuhande peale kokku. Dollarites.”
„Kui dollarid, siis dollarid,” ümises Patric. (ILU1990\ilu0054)

(46) Tapavad siis tapavad, mis seda surma nõnda karta. (ILU1980\stkt0072)

- (47) Me: noo noo mida keegi vaatab, ja kes see kolmas tüüp siis lõpuks on.
A: no ma ütlen see on see Elvar või Elmar või kes.
Me: aa Elmar mhmh. Elmar pidi sõbraga tulema, aga noh kui ei ole siis ei ole.
Ma: ei aga keegi igastahes kirjutas kaarti all. mina ei tea kes see oli.
(SK)

Ka kinnitavad-toonitavad tingimuslauseid on omased kõnekeelele ja seda matkivale ilukirjanduskeelele.

2.2. Eesti keele põhjulause ja selle funktsioonipõhine liigitus

Põhjulauset markeeritakse eesti keeles sidesõnaga *et*, korreelaatidena on kasutusel *sellepärast*, *seepärast*, *seetõttu*, *seeläbi* või *siis*; *sest* (*et*) või *kuna*. Järgnevalt näitan, kuidas eesti keele põhjulauset funktsioonipõhiselt liigitada, ning vaatan, kas ka eesti keel eristab konjunktsiooni abil, mis tasandi põhjulausega on tegemist.

2.2.1. Põhjulausete funktsioonipõhine liigitus

Kui tingimuslausete puhul tõusis esile neli põhitüüpi (vt joonis 1), siis põhjulausete puhul on oluline eristada kaht tasandit (vt joonis 2): põhjuslikke lauseid (sisutasandi põhjulaused) ning põhjendavaid lauseid (episteemilised ja konversatsioonilised põhjulaused). Esimesed (48, 49) väljendavad pealausega tähistatud sündmuse põhjust, teised (50, 51) aga põhjendavad pealausega esitatut – miks on võimalik pealausega esitatut järeltada, või miks pealause kõneakt sooritatakse.

- (48) Ja meelde jäi ta sellepärast, et võtnud mult mantli vastu, ei pannud ta seda varna, vaid surus selle hetkeks oma rinnale. (ILU1990\ilu0217)
- (49) Õnneleid antud saia külge ei puutunud, aga theed jõi tema isuga, sest et tal kange janu oli. (ILU1890\pro0015)
- (50) Ta kangus oli korruga kadunud, kuna ta paluvalt ütles: „Oh kallid ja armas sugulane! Unusta seda kõik, mis on olnud ja juba mööda läinud, ning ole mu vastu armuline, et ma veel võiksin oma pattu kahjatseda ja ükskord Jumala ees armu ja andeksandmist leida!” (ILU1890\pro0013)
- (51) Vististi hakkasid meeste matsud mõjuma, sest korruga lipsas ta oma latrisse. (ILU1990\ilu0022)

Episteemiliste ja kõneaktipõhjuslausete käsitlemises kahe täiesti eraldi seisva liigina, mis on sisuliste põhjuslausetega samatasandilised, kahtleb ka Herlin (1997: 25–26) ning toob episteemilisuse ja konversatsioonilisuse vahealasse jäävatena esile põhjuslaused, mille pealauseks on hinnang või retooriline küsimus. Kolmikjaotuse kaheldavusse pakub kinnitust ka Sweetser (1990: 82) ise, kes näitab, et sama konjunktsioon kaldub markeerima episteemilist ja kõneaktipõhjuslauset ning eri konjunktsioon sisutasandi põhjuslauset. Seetõttu liigitangi põhjuslaused kõigepealt kaheks – põhjuslikeks ja põhjendavaiks.

Põhjuslausekujulisi kinnisühendeid käsitletud keeleainese hulgas ei olnud.

Põhjuslikud põhjuslaused. Peale lausete, kus kõrval- ja pealause vahel valitseb otsene põhjuse-tagajärje suhe (vt nt (48)), pean põhjuslike põhjuslausete hulka kuuluvaiks ka kõrvallauseid, mis seletavad pealausega väljendatut, kuid millest pealausega edasiantu otseselt ei tulene (52, 53). Siiski on seletavate põhjuslausete puhul tegemist sammukesega põhjendavate põhjuslausete poole. Seletavaid põhjuslauseid saab parafraseerida rindlausega (53'), milles on kaks osalauset ühendatud seletava kooloniga.

- (52) Loomulikult olin esimene kord segaduses ja puiklesin vastu, kui minu juurde istus äkki keegi vanem mees, kes hakkas vestlema ja siis tahtis kostitada, kuid edaspidi otsisin üksikuid napsitajaid juba ise ning ainult harva eksisin, sest alati tahtsid nad seltskonda, kedagi, kellega koos veini rüübata ja kellele oma muresid kurta. (ILU1990\ilu0230)
- (53) Kuid pikad pruunid juuksed segasid teda, sest kui ta kummardus, et vitriinist liha võtta või et juustu lõigata, siis langesid juuksed silmadele ja ta lükkas neid vasaku käega tagasi. (ILU1990\ilu0507)
- (53') Kuid pikad pruunid juuksed segasid teda: kui ta kummardus, et vitriinist liha võtta või et juustu lõigata, siis langesid juuksed silmadele ja ta lükkas neid vasaku käega tagasi.

Põhjuslike ja põhjendavate põhjuslausete vaheline piir ei ole selge, vaid kahe selge tuumala vahel on hajus üleminekuala. On põhjuslauseid, mida võib tõlgendusest sõltuvalt mõista nii põhjuslike kui ka põhjendavaina. Näiteks lauset (54) võib mõista nii, et kõneleja järeldab haige tervistumishuvi puudumisest, et asjad on räbalasti; või ka nii, et asjad on räbalasti just sel põhjusel, et haigel puudub tervistumishuvi.

- (54) Asjad on räbalasti, sest haige südametunnistus ei ole nüüd tervistumisest huvitatud. (ILU1990\ilu0296)

Põhjendavad põhjuslaused. Põhjendavate põhjuslausetete hulka kuuluvaiks pean Sweetseri liigituse episteemilisi ja kõneaktipõhjuslauseid. Ka põhjuslausetes esineb metakeelelisi kõrvallauseid, mis on tihedalt seotud kõneaktipõhjuslausetega. Seetõttu liigitan põhjendavad põhjuslaused episteemilisteks ja konversatsioonilisteks (vt joonis 2).

Episteemilisi põhjuslauseid sisaldavad laused on nii need, kus põhjuse-tagajärje suhe on ümber pööratud (55), st pealause väljendab tegelikku põhjust ja kõrvallause tagajärge, kui ka laiemalt järelduslikku suhet väljendavad laused (56). Episteemiline põhjuslause põhjendab pealausega tehtud oletust. Näiteks lauses (55) esitatakse pealauses oletus, et kõneleja püüdis kirjutada liiga tõetruult, ning kõrvallauses põhjendatakse, miks ning millest lähtudes selline oletus tehti.

- (55) Kuid ma püüdsin kirjutada vist liiga tõetruult, sest toimetajad tegid mu juttudes nii palju parandusi, et ainult austus vanemate inimeste vastu hoidis mind tagasi nende halvasti ütlemast. (ILU1990\ilu0163)

- (56) Minul peab vaikse pehme loomuga naine olema, sest kaks kõwa kiwi ei jahvata head jahu. (ILU1890\pro0056)

Episteemilise põhjuslausega liituva pealause oletuslikkust rõhutatakse sageli tõenäosusmarkeriga, milleks võivad olla nii leksikaalsed (adverb (57–58), modaalverb (59–60) vm oletuslikkust rõhutav verb (61)) kui ka morfoloogilised vahendid (kaudne (62) või tingiv kõneviis (63)) või ka eri vahendid kombineeritult (64–65).

- (57) Tal on vist palavik alla läinud, sest ta kuulab üsna vaikselt ettekannet. (ILU1990\ilu0001)

- (58) Ilmselt ei saanud ta haiget, sest kui ema ta jalule tõstis, kippus väikemees uuesti sadulasse. (ILU1990\ilu0644)

- (59) Wuntsid tulewad alati hoolega ära keerutada, sest kui nad üle suu alla ripuwad, siis tunnistawad purjes olekut, ehk näitawad, et pankrot majasse tulemas on. (ILU1890\pro0032)

- (60) Midagi pidi siin asjalikku olema, kuna marssijate hulgas oli küllaga tõsiseid, haritud ja positsiooniga inimesi. (ILU1990\ilu0079)

- (61) „Jah, see asi võib hädapärast kohtus isegi läbi minna,“ arvab Klaar, „sest kokkusattumised on liialt suured, kuid siis jääb tegelik tapja karistamata.“ (ILU1990\ilu0029)
- (62) Ema hädaldab nüüd ühtelugu, et suur rahasumma nagu wette olla wisatud: sest kõik need pidulikud ettevalmistused polnud millegiks muuks määratud, kui et seeläbi Linsinhoffi tema mõtete kordasaatmisele ahwatleda. (ILU1890\pro0069)
- (63) Olgu peale, et kasu sellest poleks olnud midagi, sest mees armastab teisiti, kui ta üldse armastab. (ILU1990\ilu0567)
- (64) Kuna meievaheline jutt oli pisut imelik ja lapsik, siis vaevalt see sind huvitaks. (ILU1990\ilu0018)
- (65) Bugatti sõidumasinaid peaks Lääneski vähe olema, sest too konstruktor tegi oma tehases võidusõiduautosid ja lennukimootoreid, rahvaautot pidas ta liiga tühiseks asjakeseks. (ILU1980\stkt0065)

Pealause oletuslikkust või tõenäosuslikkust võidakse rõhutada ka vahenditega, mis muul juhul väljendaksid pigem pealausega väljendatu toimumise kindlust – adverbiga *kindlasti* (66) ja verbiga *teadma* (67). Lauses (66) ei saa olla kindel, et mäng tuleb võitluslik ja põnev, kuid seda oletatakse ja peetakse tõenäoiseks seetõttu, et eelnevad mängud on olnud tasavägised.

- (66) Mäng Tartuga tuleb kindlasti võitluslik ja põnev, sest eelnevad mängud on olnud tasavägised ja vaadates tabeliseisu on eelolev nädalavahetus Sylvesterile olulise tähtsusega. (AK)
- (67) Ma tean, et see kõik oli üks suur vale, sest minu ja meie käest ei küsinud keegi. (AK)

Nii nagu on kaht tüüpi konversatsioonilisi tingimuslauseid, on ka kaht tüüpi **konversatsioonilisi põhjuslauseid**: kõneakti- ja metakeelelised põhjuslauseid.

Kõneaktipõhjuslauseid põhjendavad seda, miks pealausega teatud kõneakt sooritatakse (68), või oma õigust kõneakt sooritada (69).

- (68) Sina jää koju, sest järsku saab Luule vahepeal tulema ja siis on keegi teda kodus ootamas. (ILU1990\ilu0003)
- (68') Palun sind: „Jää koju!“ Palun seda sellepärast, et järsku saab Luule vahepeal tulema ja siis oleks keegi teda kodus ootamas.
- (69) „Jäta oma hirmsad ähvardused iseendale, Medeia, sest niikuinii ei usu sind keegi, eriti pärast sinu viimast veretööd.“ (ILU1990\ilu0160)

Metakeelelise põhjuslause abil põhjendab kõneleja oma sõnavalikut (70–72).

- (70) Mitte posti tõttu, vaid posti kaudu sigines ka pahandusi, pigem küll äpardusi, sest härra Ajao polnud hoopiski tülitseja. (ILU1990\ilu0080)
- (71) Läksin pidulikult läbi pargi, sisenesin ülikooli peahoonesse, andsin üleriided (koos ülirietega, sest nii minu kodukohas räägiti – visalt, õigekirjareeglitest hoolimata) garderoobi ning suundusin aula rõdule. (ILU1990\ilu0185)
- (72) Just nimelt tassitakse, sest teen end alati hästi raskeks ja lõdvaks, kui nad mind „hospitaliseerivad” või miilitsasse veavad. (ILU1990\ilu0578)
- (72') Kasutan just nimelt sõna *tassitakse*, mida pean sobivamaks, sest teen end alati hästi raskeks ja lõdvaks, kui nad mind „hospitaliseerivad” või miilitsasse veavad.

2.2.2. Konjunktsioonide kasutus eesti keele põhjuslauseis

Põhiliselt 20. sajandi jooksul on eesti keelde lisandunud uus põhjuslik sidesõna – *kuna* (vt Koks 2002). Käesolevas jaotises vaatan, kas eesti keeles on konjunktsiooni, mis väljendaks põhiliselt kas põhjuslikke või põhjendavaid põhjuslauseid, ning kas sidesõna *kuna* lisandumine on mõne teise konjunktsiooni kasutuses midagi muutnud. Vaadeldava keelematerjali olen võtnud TÜ eesti kirjakeele korpuse 1890. ja 1990. aastate ilukirjandustekstidest. Ühtekokku leidsin 1636 põhjuslauset (vt tabel 1).

Tabel 1. Põhjuslused TÜ kirjakeele korpuse ilukirjandustekstides

	ILU1890	ILU1890	ILU1990	ILU1990
<i>sest</i>	279	84,3%	1060	81,2%
<i>kuna</i>	3	0,9%	126	9,7%
<i>et, sh</i>	49	14,8%	119	9,1%
<i>Et..., (siis)</i>	36		41	
<i>sellepärast, et</i>	13		63	
<i>seepärast, et</i>	0		11	
<i>seetõttu, et</i>	0		4	
<i>seeläbi, et</i>	0		0	
KOKKU	331	100%	1305	100%
korpuse maht	155 000 sõnet		602 000 sõnet	

Et-sidesõnaga markeeritud põhjuslauseid esineb korpuses rohkem, kui siin toodud on, sest võtsin tehnilistel põhjustel vaatluse alla vaid need *et...*, (*siis*)-lauseid, mis algavad sidesõnaga *et*. Analüüsist jäid seega välja kõik laused, kus *et...*, *siis*-lausele eelneb nt osalause või lauselaiend. *Sellepärast*, *et* puhul on arvestatud ka erinevaid ortograafilisi variante: nii seda, kui on kirjutatud *selle pärast*, *et*, kui ka seda, kui koma eelneb korrelaadile.

Vaadeldava saja aasta jooksul on sidesõna *sest* kasutamissagedus jäänud enam-vähem muutumatuks, küll aga on tunduvalt sagenenud kausaalse *kuna* kasutamine ning ka sidesõna *et* kasutamine koos korrelaadiga *sellepärast*. Sidesõna *et* kasutuse kohta üldiselt ei maksa ülaloleva tabeli põhjal järeldusi teha, sest nagu juba öeldud, ei ole tabelis toodud kõik põhjusliku sidesõna *et* esinemisjuhud.

Kui 1890. aastate ilukirjanduskorpuses oli *sest*-algulisi põhjuslikke põhjuslauseid 56% ja põhjendavaid 44%, siis sada aastat hiljem, 1990. aastatel oli põhjuslikke 65%, põhjendavaid veidi üle 33% ning neid, mida võis mõista kas põhjuslike või põhjendavaina, ligi 2%. Seega on *sest*-põhjuslausete kasutus muutunud saja aasta jooksul küll üsna vähe, kuid muutumistendents on siiski selgesti märgatav.

Korpusainestiku põhjal paistab, et *et*-konjunktsiooni juurde on möödunud sajandi jooksul lisandunud kaks korrelaati (*seepärast* ning *seetõttu*). Kui võtta vaatluse alla *et*-põhjuslauseid vaid nende korrelaatidega, mis on esindatud ka 1890. aastate korpuses (*siis*, *sellepärast*), siis selgub, et selle konjunktsiooniga markeeritud põhjuslausete kasutamine on saja aasta jooksul muutunud vähe. Sidesõnaga *et* markeeriti nii 1890. kui ka 1990. aastatel valdavalt põhjuslikke põhjuslauseid.

Konjunktsiooni ja korrelaadi ühendeid *seepärast*, *et* (73) ning *seetõttu*, *et* (74) ei esinenud 1890. aastate ilukirjanduskorpuses, ka 1990. aastate korpuses oli nende abil markeeritud lauseid väga vähe.

(73) Samuti oli eruleitnant parun Eduard von Ungern-Sternberg pottsepp-meistrile Riemerile, nuut käes, ägedaid etteheiteid teinud seepärast, et viimane kahjulikke tunnistusi oli andnud. (ILU1990\ilu0024)

(74) Sügisel tellisin ma mõnikord klaasi veini, kuid peagi loobusin sellest, ei, mitte raha pärast – ma elasin kokkuhoidlikult ja vahel oleksin seda endale küll lubada võinud, vaid hoopis seetõttu, et niikuinii tegid laua-naabrid mulle välja. (ILU1990\ilu0230)

EKG II köites (1993: 307) samuti põhjuslause markerina toodud *seeläbi*, *et* abil markeeritud põhjuslauseid ei leidunud aga ei 1890. ega ka mitte

1990. aastate korpuses. Küll aga esines 1900. aastate ajakirjanduskorpuses *seeläbi*, et abil markeeritud lauseid (75) ning üks lause, kus põhjusliku konjunktsiooni *et* korrelaadiks on *selleläbi* (76).

- (75) Meie jõud nende vastu seisab selles, et meie vähem tarvitame, kui nemad, s.o. et meie vähema palgaga tööd teeme. Ja seda võime meie seeläbi, et meie vajadused mitte nende omadega ei ole kasvanud, vaid koguni langenud. (AJA1900\aja0095)
- (76) Järgmine maakogu 1648. aastal on selleläbi tähtis, et seal seadusekogu välja anda otsustati, et igal pool riigis nii suurele kui väikelele õigust sünniks. (AJA1900\aja0111)

Kuna-konjunktsioon võib üsna samaväärselt alustada nii põhjuslikku kui ka põhjendavat põhjuslauset. Seega võib väita, et *kuna* areng kausaal-konjunktsiooniks ei ole eesti keele põhjuslike suhteid väljendavate konjunktsioonide süsteemi oluliselt muutnud.

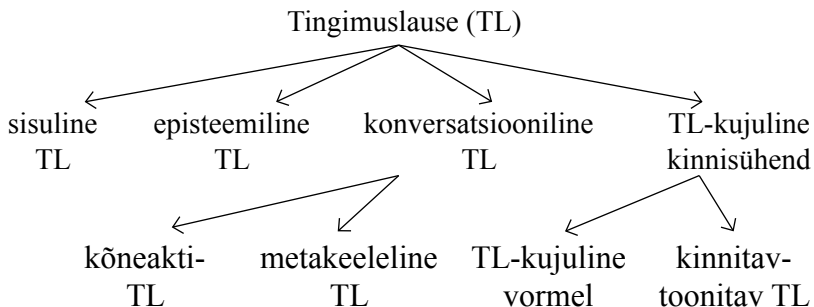
Kokkuvõte

Kui eesti keele adverbiaallauseste käsitus on olnud senini ühetasandiline, siis käesolevast artiklist selgus, et adverbiaallauseid tuleks käsitleda mitmetasandiliselt. Ei piisa sellest, kui adverbiaallauseid jagatakse tingimus-, põhjus-, mööndus-, tagajärje- jm adverbiaallauseiks, vaid tuleks vaadata ka kihistusi *ga* adverbiaallausetüübi sees.

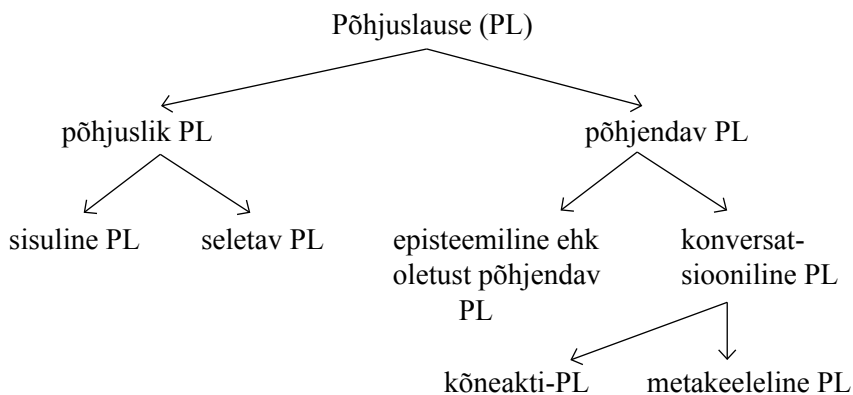
Eesti keeles on nelja tüüpi tingimuslauseid: sisulised, episteemilised, konversatsioonilised tingimuslauseid ja tingimuslausekujulised kinnisühendid. Konversatsioonilised tingimuslauseid jagunevad omakorda kõneakti- ja metakeelelisiks tingimuslauseiks ning kinnisühendid tingimuslausekujulisiks vormeleiks ja kinnitavaiks-toonitavaiks tingimuslauseiks.

Eesti keele põhjuslauseid jagunevad põhjuslikeks ja põhjendavaiks. Põhjuslike põhjuslauseste alla kuuluvad lisaks nendele, mis väljendavad otseselt pealausega edasiantu toimumise põhjust, ka kõrvallauseid, mis seletavad pealausega väljendatut. Põhjendavad põhjuslauseid jagunevad episteemiliseks ja konversatsiooniliseks põhjuslauseiks, mille hulka kuuluvad kõneakti- ja metakeelelised põhjuslauseid. Põhjuslausekujulisi vormeleid käsitletud ainestiku hulgas ei olnud, kuid see ei välista nende esinemist eesti keeles.

Joonis 1. Eesti keele tingimuslausete liigitus

Joonis 2. Eesti keele põhjuslausete liigitus

Eesti keele tingimuslausete puhul ei kajastu funktsioonierinevus kõrvallauset markeerivate vahendite valikus, põhjuslausete puhul aga mõnevõrra küll. *Et*-sidesõna kasutatakse valdavalt põhjuslike põhjuslausete markeerimiseks. *Kuna* areng kausaalkonjunktsiooniks ei ole aga (oluliselt) muutnud teiste eesti keele põhjuslikke suhteid väljendavate konjunktsioonide kasutust. Konjunktsiooni *et* abil markeeriti nii 1890. kui ka 1990. aastatel valdavalt põhjuslikke põhjuslauseid. Märgatavad muutused on toimunud aga konjunktsiooni *sest* kasutuses: 1990. aastatel kasutati sidesõna *sest* põhjendavana 11% võrra vähem kui sada aastat varem, 1890. aastatel. Kuid käsitletavast materjalist ei selgu, kas muutuse on esile kutsunud *kuna* lisandumine põhjuslike konjunktsioonide süsteemi või on muutus toimunud sellest sõltumatult.

Oluliseks episteemilise tasandi kõrvallause tunnuseks on ka mitmed tõenäosusmarkerid (nt modaalverbid ja -adverbid, kaudne ja tingiv kõneviis).

Kirjandus

- Comrie, Bernard 1986.** Conditionals: A Typology. – On Conditionals. Ed. by Elizabeth Traugott, Alice ter Meulen, Judy Snitzer Reilly, Charles A. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press, 77–99.
- Dancygier, Barbara 1990.** Conditionals: Sequence of events and sequence of clauses. – Further Insights into Contrastive Analysis. Ed. by Jacek Fisiak. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 357–373.
- Dancygier, Barbara 2006.** Conditionals and prediction. Time, knowledge and causation in conditional constructions. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dancygier, Barbara, Eve Sweetser 2000.** Constructions with *if*, *since*, and *because*: Causality, epistemic stance, and clause order. – Cause – Condition – Concession – Contrast: Cognitive and Discourse Perspectives. Ed. by Elizabeth Couper-Kuhlen, Bernd Kortmann. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 111–142.
- Dancygier, Barbara, Eve Sweetser 2006.** Mental Spaces in Grammar: Conditional constructions. Cambridge: Cambridge University Press.
- EKG II** = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK** = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Hennoste, Tiit 2000.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde I. Taust ja uurimisobjekt. – Akadeemia 5, 1115–1150.
- Herlin, Ilona 1997.** Suomen kielen *koska*-konjunktion merkitys ja merkityskehitys. (= Suomi 183.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Esa 2001.** Maaailman kielten erilaisuus ja samuus. 2., uudistettu ja laajennettu painos. (= Yleisen kielitieteen julkaisuja 4.) Turku: Turun yliopisto.
- Koks, Helen 2002.** Kuidas aega väljendavast sidesõnast *kuna* sai põhjuslik. – Oma Keel 2, 42–48.
- Koks, Helen 2006.** Tingimuskonstruktsioonid tänapäeva eesti keeles. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti keele õppetool.
- Kortmann, Bernd 1997.** Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages. (= Empirical

Approaches to Language Typology 18.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

- Longacre, Robert E., Sandra A. Thompson 1985.** Adverbial Clauses. – Language Typology and Syntactic Fieldwork. Ed. by Timothy Shopen. Cambridge: Cambridge University Press, 171–234.
- Lowe, Ivan 1987.** Two ways of looking at causes and reasons. – Grammar in the Construction of Texts. Ed. by James Monaghan. London: Frances Pinter, 37–46.
- Rannut, Lehte 1981.** Põimlause eesti keeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Sweetser, Eve E. 1990.** From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure. Cambridge: Cambridge University Press.

Classification of adverbial clauses, based on Estonian conditional and causal clauses

Helen Plado

In general, Estonian adverbial clauses tend to be classified according to their function (for example, conditional clauses, concessive clauses, causal clauses etc.), in this article the author introduces a classification of adverbial clauses based on the function they have regarding the main clause: whether they specify its content (content adverbial clause), give reasons for the conclusion made in the main clause (epistemic adverbial clause) or make the utterance of the main clause relevant in the communicative situation (conversational adverbial clause). The paper focuses on the classification of Estonian conditional and causal clauses, and examines whether it is also revealed in the language – by means of some markers – in which function the adverbial clause is used. The analysis shows that there are four types of conditional clauses in Estonian (content, epistemic, conversational conditional clauses and conditional-like formulas) and two types of causal clauses: causal (content and explanatory clauses) and reason clauses (epistemic and conversational clauses). In case of conditional clauses, one does not indicate by means of adverbial markers whether one uses content, epistemic or conversational conditionals. In causal clauses, however, the function of the clause is, to a certain extent, marked by causal conjunction (a content causal clause usually begins with *et*-conjunction). Various markers, such as modal verbs and particles, quotative and conditional mood, are important features of the epistemic adverbial clause.

Keywords: Estonian language, syntax, adverbial clause, conditional clause, causal clause

Helen Plado
eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Ülikooli 18
50090 Tartu
helen.koks@ut.ee